

BELA KRAJINA - SPREMEMBE V GOSPODARSKI IN DRUŽBENI STRUKTURI

Belo krajino kaže proučiti s trojnega vidika: kot agrarno pokrajino z vsemi značilnostmi agrarnega gospodarjenja, kot pokrajino, kjer se kažejo prve oblike industrijske rasti, in kot pokrajino, ki dobiva rekreacijsko funkcijo. Trojne razvojne težnje s tremi različnimi uporabniki pokrajinskega prostora postavlja v ospredje dinamičen odnos do pokrajine. Poenostavljeno je to odnos stanovanje-delo-rekreacija, ki se z razvojem družbe neprestano spreminja, s tem pa prihaja do sprememb tudi v geografskem okolju. Pričakovanje, da bo Bela krajina z uveljavljanjem sodobnih gospodarskih tokov v fiziognomskem videzu ostala nespremenjena, je nerealno. Obvladovati pa je treba tiste procese, ki rušijo ravnotežje v okolju (erozija prsti, onesnaževanje Kolpe, opuščanje intenzivne obdelave zemljišč, predvsem vinogradov, stihijska gradnja).

V okviru Slovenije predstavlja Bela krajina tako po površini kot po številu prebivalstva razmeroma majhen del, saj meri 600 km², in šteje 24 300 prebivalcev. Kljub temu pa pomeni ta mali košček slovenske zemlje zaradi obmejne republiške lege, zanimive zgodovine, narodnih običajev, vinogradov in tople Kolpe Slovencu znano, a nekoliko odmaknjeno pokrajino. Odmaknjenost in zatišna lega na slovenskem obrobju sta vtisnili poseben pečat razvoju v preteklosti in sedanjosti. Obronki Roga in Gorjanci predstavljajo še danes pregrado, ki ločuje Belo krajino od ostale Slovenije, odprtost in prehodnost proti Hrvaški pa prihaja zopet do večje veljave.

Agrarno gospodarstvo

Z industrializacijo so pokrajinsko-ekološki dajavniki stopili nekoliko v ozadje. Industrija, ki se je razvila, se le v nekaterih primerih naslanja na surovinske vire v Beli krajini. Se vedno pa je dobra tretjina Belokranjcev kmetov, katerih zaslužek je v mnogočem odvisen od prirodnogeografskih faktorjev. Brez dvoma je kraški značaj površja dominantna poteza, ki v soodvisnosti z ostalimi prirodnimi dejavniki omejuje možnost intenzivnejše agrarne izrabe zemljišča. Čeprav spada Bela krajina med pokrajine nizkega krasa z nekaterimi površinsko tekočimi vodotoki, pomenijo vrtače in druge depresijske oblike močno oviro pri naporih za intenzivnejšo izrabo in mehanizacijo obdelave. Večja področja ravnega sveta so predvsem ob aluvialni ravnici Kolpe, kjer je kraški značaj površja v ozadju. To so predvsem proge obdelanega sveta okoli Zilj, Gribelj, Krasinca, Otoka in Križevske vasi, prirodnogeografske osnove so tu za poljedelstvo ugodne. Za boljšo izrabo in za prehod k večji tržni usmerjenosti bi bila nujna združitev majhnih parcel, čeprav so tu v povprečju večje kot v ostali Beli krajini. Večje sklenjene površine ravnega sveta so še okoli Črnomlja, Metlike in Dragatuša.

S stoletnim delom je belokranjskemu kmetu uspelo iztrgati naravi večje komplekse zemlje in jo pripraviti za obdelavo. Tako so danes obdelana tudi količkaj ravna dna vrtač in njihovi obodi, čeprav razčlenjenost reliefa onemogča strojno obdelavo. Oviro pomeni še neenakomerna debelina prsti, ki sespreninja na kratke razdalje. Ugodne vrednosti klimatskih pokazateljev (visoka srednja letna temperatura in razporeditev temperatur ter padavin v vegetacijski dobi) nudijo možnosti za razvoj sadjarstva, ki pa je v Beli krajini močno v ozadju. Ugodnejša je slika v vinogradništvu, ki ima dobre pogoje, da se predvsem v metliškem, semiškem in črnomaljskem koncu bolj uveljavi. Poleg tega so vinogradi v področjih, kjer prevelika strmina onemogoča poljedelstvo. Toča in prevelika količina padavin v zgodnji jeseni pa večkrat uniči celoleten trud vinogradnikov.

Posledice industrializacije Bele krajine

Tudi po drugi svetovni vojni Bela krajina nekako do leta 1960 ni mogla pritegniti industrije. Posledice so vidne v upadanju števila prebivalcev in v novem valu izseljevanja v večja industrijska mesta Slovenije in Jugoslavije. Medtem ko se je v preteklosti izseljevalo predvsem kmečko prebivalstvo, se

je temu sedaj pridružilo tudi poklicno preslojeno prebivalstvo. Bela krajina še danes čuti slabe posledice takšnega razvoja, saj se je preselilo mnogo šolanih ljudi. Intenzivno izseljevanje je trajalo približno do l. 1965, ko se je domači industriji posrečilo zaposliti večino delovne sile, ki je prihajala iz vasi. Tako se je število prebivalstva do 1971 rahlo zvišalo, kar pa je v veliki meri posledica zgostitve v Črnomlju, Metliki in Semiču, povsod drugod pa se nadaljuje izseljevanje. Zato je razumljivo, da spada Bela krajina med tiste slovenske pokrajine, ki dajejo največ začasno zaposlenih v tujini (1158 ali 5% vsega prebivalstva). Zadnji dve leti se število zdomcev ni bistveno povečalo, lahko celo pričakujemo nazadovanje. Medtem ko so v prvi fazi odhajanja na začasno delo v tujino prevladovali kmetje, so danes v prevladi poklicno preslojeni prebivalci. Pogosti so primeri, da si je delavec v domačem podjetju ustrezno usposobil, potem pa odšel na delo v tujino.

Razčlenitev Bele krajine po tipih demografskih območij pokaže zelo neugodno sliko, saj je več kot polovica prostora demografsko ogrožena in še nadalje pričakujemo izseljevanje. Zato je razumljivo, ko so v zadnjih dveh letih odprli tekstilna industrijska obrata v Starem trgu in na Vinici, da bi zadržali prebivalce.

Vprašljiva je tudi struktura dosedanje industrije. Prevladuje nizko akumulativna (kovinska, tekstilna, predelovalna, lesna), prav tako je problem, kako zaposliti moško delovno silo. Pomanjkanje delovnih mest za moške je največje v metliški občini, saj tekstilna industrija zaposluje v glavnem žensko delovno silo.

Razkranjanje klasične agrarne družbe po drugi svetovni vojni nam pokaže tudi delež kmečkega prebivalstva, ki ga je danes okoli 38%, še l. 1961 pa ga je bilo 53%. Visok delež kmečkega prebivalstva je ob razmeroma skromnih naravnih razmerah porok, da poklicno preslojevanje še ni zaključeno.

Demografske in ekonomske spremembe po drugi svetovni vojni so povzročile premike v izrabi zemlje in s tem spremembe v geografskem okolju. Hitra industrializacija s poklicno preslojitvijo kmečkega prebivalstva povzroča opuščanje intenzivno obdelanih površin, saj zemlja večini prebivalstva ni glavni vir dohodka. S tem se videz kulturne pokrajine spreminja, večje površine ostajajo v socialnem prelogu. Kmetijske površine v Beli krajini se zmanjšujejo tudi na račun intenzivne zazidave novih površin, predvsem okoli Črnomlja, Metlike in Semiča. V zazidalnih načrtih posvečajo čedalje več skrbi razmestitvi industrije. V Metliki je zanj določen prostor ob Kolpi in železniški postaji, v Semiču okoli Vrtače, v Črnomlju pa ob cesti Črnomelj-Gradac. Tudi belokranjsko podeželje doživlja fiziognomske spremembe, zunanja podoba naselij se z uveljavljanjem urbanega načina življenja tudi na vasi občutno preoblikuje.

Posebno je treba poudariti "mehak" videz Bele krajine, z zaobljenimi in blagimi reliefnimi oblikami, ki odklanjajo vse masivne, arhitektonsko okorne objekte. Seveda se moramo zavedati, da napredek brez posega v okolje ni mogoč, mora pa biti skrbno pretehtan in v skladu s tipom in zunanjim licem belokranjske pokrajine. Problematične so med drugim nekatere nove počitniške hišice nad Semičem in na Maverlenu nad Črnomljem, ki kazijo usklajeno podobo pokrajine.

Turizem v Beli krajini še ni zaživel v okviru možnosti, ki jih ima zaradi naravnih in etnografskih privlačnosti. Prometne zveze, posebno cestne, so še razmeroma slabe, posebno je slaba povezava naselij ob Kolpi. Razmah stacionarnega turizma pa bi bil mogoč prav ob Kolpi. Z tako imenovanimi "vinskimi cestami" so postali dostopnejši v'nohradniški kraji. Tudi v Črmošnjicah bi se lahko turizem hitreje razvijal, a mu to onemogočajo slabe ceste. Z zgraditvijo "partizanske magistrale" Črnomelj-Stare žage-Črmošnjice-Soteska, ki so jo že začeli graditi, bodo imele Črmošnjice več možnosti, da se uvrstijo med zimska središča Dolenjske. Novo potezo v pejzažu pomenijo sekundarna počitniška bivališča, ki jih je v Beli krajini okoli 200. Med lastniki je največ Ljubljancev in Novomeščanov. Precej je takih, ki so se rodili v Beli krajini, se odselili, od staršev pa so dobili parcelo, kjer so si zgradili počitniško hišico. Preseneča visok delež njihovih lastnikov iz Bele krajine. Ti si v večini primerov grade počitniške hišice na temljih starih zidanic, ki so delno obdržale svoj prvotni namen. Pri izbiri lokacije je ponavadi odločalo več privlačnih elementov, med katerimi pa moramo poudariti najpomembnejše. Med prirodnimi činitelji sta topla, čista in z ribami bogata Kolpa ter vinogradi. Poleg prirodnih pogojev je privlačno tudi to, da redki industrijski obrati še ne povzročajo hrupa in onesnaženosti zraka. V tej luči je ugoden tudi večji delež agrarnega prebivalstva in splošmanjša gostota prebivalstva.

S počitniškimi hišicami dobiva Bela krajina nov fiziognomski element, domače prebivalstvo nove naloge z vzdrževanjem kulturnih zemljišč, s prodajo parcel za gradnjo počitniških hišic, s pomočjo ob gradnji in z morebitno prodajo poljskih pridelkov pa možnost zaslužka. Problematična je razpršena gradnja počitniških hišic ob Kolpi, ki so zgrajene neposredno ob reki. Težnja po zasebništvu naravnih lepote, ki morajo biti dostopne vsem delovnim ljudem, je sicer neznatna, a je vendarle tu. Bela krajina pa je pokrajina, ki ima lepe razvojne možnosti tudi za izletniški turizem. Zaradi dvojne rekreacijske funkcije je nujna določitev gradbenih okolišev za počitniške hišice. Primeri z jadranske obale nam kažejo, kakšni problemi se lahko pojavijo.

Nastajanje funkcijske regije medrepubliškega značaja

Bela krajina se je tudi v preteklosti povezovala s sosednjimi hrvaškimi pokrajinami, administrativne meje niso mogle prekiniti sodelovanja prebivalcev na obeh bregovih Kolpe. Prebivalcem dveh narodov je bilo vsako umetno razdvajanje tuje, kar so še enkrat pokazali med narodnoosvobodilnim bojem. Zatoni nič presenetljivega, da je danes sodelovanje še tesnejše in da je dobilo organizacijsko obliko v skupnosti obkolpskih občin. Ta združuje 16 občin, iz Slovenije občino Kočevje, Metliko in Črnomelj. V okviru skupnosti se belokranjski občini tesno povezuje z občinami Ozaljški, Duga Resa in Vrbovsko.

Prirodnogeografsko predstavlja področje občin Metlike, Črnomlja, Ozljske, Duge Rese in v manjši meri občine Vrbovsko nizki kras. Odraž prirodnih razmer je tudi prometna povezava, saj ima Bela krajina boljše prometne zveze s sosednjimi hrvaškimi občinami kot z ostalim slovenskim prostorom. Najpomembnejši kazalec medsebojne povezanosti so območja dnevne migracije. Za vsa večja industrijska podjetja v Beli krajini je značilno, da imajo največ dnevnih migrantov iz bližnjih naselij hrvaških občin Celo v semiški "Iskri", ki je med vsemi industrijskimi podjetji v Beli krajini najbolj oddaljena od Hrvaške, jih je nekaj, ki dnevno prihajajo iz občine Duga Resa. Zaradi obmejne lege je delež dnevnih migrantov iz SR Hrvatske v Metliki največji. Samo v tovarno "Betli" prihaja na delo iz sosednjih hrvaških občin 216 zaposlenih, oziroma 25%. Večina prihaja na delo z vlakom, naselja v neposredni bližini proge Metlika-Ozaljški-Karlovac dajejo zato največ teh delavcev. Površina in oblika gravitacijskega območja za "Betli" Metlika nas opozarja na dejstvo, da v bodočnosti industrija v Metliki lahko računa predvsem na delovno silo iz lastne občine in iz občine Ozaljški, manj pa na delovno silo iz črnomaljske občine.

Tesna povezanost belokranjskih občin s sosednjimi hrvaškimi se kaže tudi na področju trgovine. Belokranjsko prebivalstvo pogosto kupuje v Karlovcu, največ kmetijske stroje in orodje, obleko, čevlje, gospodinske stroje in tekstil. Kljub temu da ljudje večino teh stvari lahko kupijo v Črnomlju in Metliki se raje odločajo za nakup v Karlovcu zaradi večje izbire in "nakupovalne tradicije", posebno kmečko prebivalstvo (živinski sejmi). Močan je tudi obraten tok, da hrvaško prebivalstvo, predvsem iz ozaljske občine, kupuje v Metliki. Posebno prebivalci, ki se dnevno vozijo v metliška industrijska podjetja, tu tudi največ kupujejo. Na področju občine Ozaljški je trgovina še slabo razvita, na 476 prebivalcev pride ena trgovina.

Kljub dejstvu, da živi na področju sosednjih hrvaških občin nad 50 000 prebivalcev, so tu le štiri srednje šole, v katerih se šola nekaj nad 600 dijakov. Tri srednje šole so v Dugi Resi, ena na Vrbovskem, na celotnem področju ozaljske občine pa ni srednje šole, čeprav ima občina približno toliko prebivalcev kot črnomaljska. Zato se v belokranjskih srednjih šolah vsako leto šola okoli 50 dijakov iz sosednjih hrvaških občin. Največ jih je v poklicnih srednjih šolah, katere v svojih občinah najbolj pogrešajo. Ker se šolajo v Beli krajini in ne v svojih občinah, se večkrat zgodi, da se tu tudi zaposlijo in za stalno naselijo, najbolj prizadevni pa nadaljujejo šolanje na srednjih (štiriletnih), visokih in višjih šolah v Ljubljani. Skupno sodelovanje in načrtovanje pa s tem ni izčrpano, možno je predvsem na področju turizma, prometa, zdravstva ter v poglobljenem in razširjenem sodelovanju na ostalih področjih (izmenjava delovne sile, trgovina, šolstvo).

Ali Vam je znano ...

- da se uvršča občina Črnomelj med nerazvite občine Slovenije
- da se je prebivalstvo Bele krajine v zadnjih sto letih zmanjšalo za petino

- da je Kolpa najbolj topla in čista slovenska reka
- da se komaj dobra polovica prebivalcev Bele krajine oskrbuje z vodo iz vodovoda
- da je med NOB bilo uničenih 2 500 stanovanjskih in gospodarskih poslopij, v boju in taboriščih pa je umrlo 1 300 Belokranjcev
- da je občina Metlika po čistem osebnem dohodku zaposlenih v družbenem sektorju na zadnjem mestu v Sloveniji (l 1973-1993 din)
- da pride v Beli krajini na 1 000 prebivalcev le 5,65 slušateljev visokih in višjih šol (Slovenija - 11 slušateljev na 1 000 prebivalcev)
- da je črnomaljska gimnazija delovala med NOB (1944, 1945)
- da ima v Sloveniji občina Metlika največji delež žensk med zaposlenimi v družbenem sektorju (1973 - 57,3%)
- da živi v mestih (Črnomelj in Metlika) četrtnina prebivalcev Bele krajine
- da je v Semiču krajevni muzej in hotel
- da je metliška kmetijska zadruga prva v naši republiki izvedla uspešno komasacijo zasebnih vinogradov.

LITERATURA:

Tkalčič Marjan: Vodna oskrba Bele krajine, Diplomsko delo 1973

Pajk Dušan: Novejše geografske spremembe v Beli krajini, Diplomsko delo 1973

Tončič Ludvik: Regionalnogeografski opis občine Metlika, Diplomsko delo 1973

Moravec Marica: Izseljevanje iz Bele krajine v luči belokranjskega gospodarstva, GO 1960: 1 - 2 (22-28)

Klemenčič Vladimir: Klasifikacija občin SRS po razmerju med deležem teritorija s funkcionalno in nefunkcionalno demografsko strukturo, Ljubljana 1972

Crkvenčič Ivan: Gravitacijske zone dnevne migracije u radne centre Hrvatske, Geografski glasnik 1966[^] št. 28

Vrišer Igor: Vplivna področja slovenskih mest, RPP 1973-3

Plut Dušan: Belokranjsko vinogradništvo, Sodobno kmetijstvo 1974, št. 11

Plut Dušan: Družbeno-ekonomska struktura zaostale slovenske pokrajine in problemi njenega nadaljnjega razvoja na primeru Bele krajine, Ljubljana 1974 (tipkopis)

Svetozar ILEŠIČ

NA ROB RAZPRAVLJANJU O MARKSISTIČNEM IZOBRAŽEVANJU PRI POUKU GEOGRAFIJE IN O NOvem UČNEM NAČRTU GEOGRAFIJE ZA GIMNAZIJO

Ko so se nekako pred poldrugim letom razpredle razprave o novem učnem načrtu geografije za gimnazijo, ki so se gibale predvsem na osnovi tez, ki jih je pripravil prof. dr. Jakob Medved, se je podpisani držal bolj ob strani, čeprav so mu te teze vzbujale mnogo začudenja in pomislekov. Držal se je ob strani zaradi občutka, da ni najprimerneje, da bi se v vprašanja nadaljnje šolske vzgoje, ki naj vzgaja mladino, kakor teze poudarjajo, predvsem za življenje v 21. stoletju, preveč vtikal človek iz